

מתרצת הגמרא: **כי תניא** בכרייתא **ההיא** שמתפללין בנץ החמה, **לותיקין**, אנשים המחבבין את המצוות, ומחזרים לעשות דבר בזמנו, נאמר כן.⁽¹¹⁾

וכדאמר **רבי יוחנן**: ותיקין היו גומרין אותה, את קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ומתפללין מיד אחריה. אבל זמן זה אינו לעיכובא, והמאחרים מתפללין אותה לאחר מכן. לחכמים עד חצות, ולרבי יהודה עד ארבע שעות.

תמהה הגמרא: **זכי כולי עלמא**, שאינן "ותיקין" – רשאים להתפלל רק עד חצות, ותו לא?⁽¹²⁾

והאמר **רב מרי בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא**, אמר **רבי יוחנן**: מי שמעה, שכח, ולא התפלל ערבית⁽¹²⁾ – מתפלל בשחרית שתיים [שתי תפלות שמונה עשרה]. אחת לשם שחרית, ואחת לשם ערבית.

וכן השוכח להתפלל שחרית – מתפלל במנחה⁽¹³⁾ שתיים⁽¹⁴⁾, ומשמע שיכול

ולא נאמר דין ותיקין אלא בזמן נץ החמה לתפלה. וביאר שקושית הגמרא היא, כי אף שאמרו [ט ב] שזמן ק"ש עד ג' שעות, משמעות הברייתא שעיקר זמן תפלה בהנץ.

והוסיף, כי כיון שהנידון בעיקר זמן תפלה, נמצא שאפילו מי שנאנס ולא סמך גאולה לתפלה, או נשים שפטורות מקריאת שמע – חייבים להתפלל לפני חצות.

11. הרא"ש ביאר כי אף שזמן תפלה נלמד מקרבן התמיד, והוא משעה שהאיר המזרח [ראה הערה 1] – ותיקין התפללו בהנץ החמה, כי נאמר בה "ייראוך עם שמש". והלבוש [פט א] כתב שלמדו מאברהם שהוא תקן תפלת שחרית [כדלהלן], וה"בקר" האמור אצלו הוא בהנץ החמה.

12. הרא"ה כתב דהיינו כדעת הסובר שתפלת ערבית חובה. אך תוס' [ד"ה טעה] כתבו שאפילו אם תפלת ערבית רשות, אין לבטלה בחנם, ולכן יש לה תשלומין. והרי"ף כתב שאע"פ שיש בה מצוה, אין על כך חיוב תשלומין, ורק משום שמתפלל בשאר לילות, עשאה בכך עליו כחובה, וחייב בתשלומין [וראה להלן כו ב בהרחבה]..

13. הצ"ח דן אם בשבת יכול להשלים אחר מוסף, ובש"ת הרשב"א [אורייתא] מבואר שמשלים רק אחר מנחה. ואף שהגיע זמן מנחה, יתפלל מוסף ואחריו מנחה לתשלומין. והיינו, משום שאי אפשר להקדים תשלומין למוסף שהוא חובה, ואי אפשר להפסיק במוסף בין מנחה לתשלומין, כמבואר [בהערה 15] שתשלומין הם רק בשעה שעוסק בחובה. אך בשערי תשובה [] כתב שמתפלל מנחה מוסף ותשלומין, וראה חיי אדם [כו ו].

14. דעת תוס' [ד"ה טעה] שדוקא אם נזכר בזמן שחרית מתפלל תשלומי מעריב. אבל אם לא נזכר עד זמן המנחה, שוב אינו יכול להשלים, כי לא מצינו שתקנו חכמים תשלומין לאחר ב' תפלות, וכן פסק הרמב"ם [תפלה ג י].

[והצ"ח דן להלכה כרבי יהודה, ששכר תפלה בזמנה הוא עד ד' שעות בלבד, אם בין זמן זה לחצות עדיין יכול להשלים ערבית של אתמול, או שנחשב כעבר זמן שתי תפלות].

וביאר הפני יהושע שהטעם שאין לו תשלומין, הוא משום ששכחה שתי פעמים נחשבת כפשיעה. [ולכן כתבו תוס' אגב דין זה, שאם לא התפל במזיד, אין לו תשלומין וטעם